

DVE MUNJEVITE LEKCIJE O »ĐA VOLJEM OSTRVU«

Pripremila Danica Radović—Đurđević

1. Berislav Kosier

Ubacuju nas u vagone, uz dosta udaranja. Bili su to vagoni za voće — metalni sa vratašcima za provetravanje voća, pri samom dnu. Ljudi kao ljudi, moraju da žagore i pričaju, ali zato upadaju stražari i islednici i učutkuju nas.

Posle ponoći krećemo u nepoznatom pravcu. Putovali smo čitav dan i sutradan uveče stižemo u Bakar. Smatrali smo da smo na Skadarskom jezeru, jer se pričalo da tamo postoji logor, mada je to, naravno, bilo apsurdno zbog blizine Albanije.

— Napolje iz vagona, majku vam izdajničku kurvinu! — prvo je što čujemo.

Unaokolo gore vatre, i sa leve i s desne strane vagona. Treba pretrčati dve do tri stotine metara do broda »Punat«, a oko nas su ljudi u sivim košuljama i zasukanim rukavima, na glavama im »titovke«, u rukama kratki lanci, »bokseri«, jedan je imao i pendrek. A imaju i cokule, dušu dale za udaranje i batinanje. Mi trčimo od vagona, ljudi se onako vezani sapliču, padaju, a oni sa »titovkama« nas gone i skaću na nas. Bilo je to strašno, u svesti nam je stalno prisutna ideja da će nas po- biti! U suštini, to je noć i mi ne vidimo ni brod, niko i ne zna kako smo stigli do broda. Teraju nas da sačekamo u utrobu broda, bez stepeništa. Koliko je bilo povredjenih, pitaj boga!

Jedan čovek saopštava jednu misao:

— Znete li ko su ovi? Dovedi fašiste iz logora da nas pobiju!

Došlo je te večeri više kompozicija sa kažnjenicima i na »Punatu« je puno ukrcanih. U psihološkom ratu koji se svakog minuta vodi protiv nas, čujemo i ovakvu rečenicu u dovikivanju islednika:

— Dobro, još jednu milju pa da ih potopimo!

Ili:

— Jesu li spremni čamci za nas?

Medu nama je bio i Marko Vranješević, poznati pesnik, prvoborac, prvi predsednik Udruženja književnika Srbije još 1946. godine. Poreklom je bio iz Crne Gore, bio Beogradanin od pamtiveka, najfiniji čovek koga sam sreo među Golootočanima.

U tom trku od vagona do »Punata« Marko Vranješević je imao nesreću da je strahovito glasno vrištao kada su ga udarali i mučiteljima se dopadalo to njegovo vrištanje pa su ga stalno tukli da bi vrištao. Njima je bilo strašno smešno kako jedan odrastao čovek (a Marko je tada mogao imati 47 ili 48 godina) može tako da vrišti. **Bio je to razlog da ga na »Punatu« tuku celu noć!**

Sutradan jutru Marko je na Goli otok stigao poremećene pameti i sve vreme dok je bio na Golom nije bio pri svesti. Mislim da on nije ni mogao pisati stihove. Zbog te duševne bolesti je i pušten sa Gollog, sa prvom grupom teško bolesnih.

Porodica Vranješevića je kasnije, prodajući komad po komad imanja, slala Marka na lečenje u Francusku i on se tako nekako oporavio. Ali, i mnogo godina kasnije, kad god bi neko pomenuo reč »Punat« on bi bežao u ugao sobe, čak i u svom stanu, i u Udruženju književnika. Sećanje na strahote te noći na »Punatu« nikakvo lečenje nije moglo da izbriše. Vremenom se sve više razboljevao i na kraju krajeva — odbio je da prima hranu i tako je umro, prosto se ugasio. Pred smrt je objavio zbirku pesama koje je loše prošla od kritike i on je verovao da je to zbog njegove golootočke robije. U suštini, među golootočkim kažnjenicima je, posle njihovog povratka na slobodu i čak posle više godina, bilo dosta samoubistava. Zašto? Mislim zato što je u ljudima nešto pucalo tek tada: kada bi se uključili u

normalan život, misleći da je cela golootočka storijsa zaboravljena, neko bi se javio i zaustavio takvog čoveka u karijeri, u životu uopšte, uz onu famoznu napomenu »kažnjen po IB«. E, tada su se ljudi ubijali, iako smo znali da to više možda i nije politika, već rivalstvo.

Na Golom sam prvo dospao u »Staru žicu«, od septembra 1949. do maja 1950, a potom u Četvrtu radnu.

U doba kada sam ja stigao na Goli, to je još uvek bio NKVD-ovski logor, a fašistički, sa aktivistima i svim ostalim, dolazi tek kasnije, posle nas. O tome vrlo lepo svedoči i ovaj dijalog. Islednik Udbe SR Srbije pitao je jednog mog drugara da mu slobodno kaže na šta mu liči Goli otok. »Pa, — osmeli se ovaj moj drugar nekako — liči mi na nemačke konc'lagere«. »E, moja budalo — reče onaj inspektor. — Nije ovo fašistički konc-lager! Mi smo ovo naučili od Rusa. Ja sam tamo bio na školovanju i sve smo to videli tamo!«

Radite u Četvrtoj radnoj značilo je izaći iz žice i preći u radne barake. Bilo je to predsoblje za slobodu. Naravno, svi smo to zaslužili »revidiranjem stava«.

U julu 1950. prešli smo u Klenovicu kod Vinodola, jer je trebalo graditi jadransku magistralu kojom će se razvijati turizam! Što da ne? Koliko je železničkih pruga, autostrada, gradova, podignuto u Sibiru rukama logoraša? Mi nismo znali, ali oni koji su nas držali na Golom otoku svakako jesu.

U novembru 1950. godine pušteni smo zvanično na slobodu, ali smo ostali još dva meseca »dobrovoljno«, pa smo tako tek u januaru 1951. definitivno pošli kućama. Zanimljivo je da su nas »Punatom« vraćali sa obale na Goli otok, da bi nas tamo, u žicama, proglasili »slobodnim«, naravno za primer ostalima!

2. Dragutin Dobrivojević

Zori. Voz stao. Provirujem kroz rešetke na furgonu. »More«. »Kao da su znali da ga nisam video, doveli nas drugovi na more«. »U kom smo mestu?« »U Bakru«. Vrata na furgonu se otvoriše. Poručnik Udbe uskoči u vagonet: »Napolje, izlazite, brže, brže, prokleta bando! Ripamo iz furgona i jurimo kroz špalir milicionera. Padaju bubotke. Kovitlaju se motke u vazduhu. Cetku lije krv iz nosa. Krvari mu i desno oko. Bursaću razbijena glava. Izbegavam udarce, iskustvo iz Norveške. Jurim obali. Uz bakarski gat ukotvljen brodić, na boku čitam »Punat«.

Na palubi kvadratni otvor. Kroz plavi špalir, koji mrvči, zaprepašćeni ljudi jure preko balvana. Nevešto skaću u utrobu malog broda, razbijenih glava i noseva. Preskačem gomilak trupaca i skačem u potpalublje. Mrdak leti naglavačke, tresnu glavom o rub otvora i pade na Tamiša Svetozara, učitelja. Uleću telesa kroz ždrelo lađe, praćakaju se u vazduhu kao ribe, sudaraju u letu i smiruju u »Punato-

voj trbušini«. Putujemo. More mirno. U potpalublju muk, kao u grobu.

Posle dva sata brod počeo da usporava, pa stade. Kotva bućnu u vodu i prolomi se užasna vika: »Izlazi, bando, brže, napolje otpadnici!«

Ljudi, raspamećeni, iskaću iz utrobe broda, lica im izobličena, ne bi ih poznala rođena majka. Duva novembarski vetar. Skidamo se na zapovest. Kupanje. Skaćemo u hladno more i izlazimo, cvokoćući. Gledam ka logoru. Kroz špalir trče goli, prokaženi komunisti, a kiša pesnica pada.

Iza zapisničarskog stola dere se momak u žutom odelu i gumenim opancima:

— Mamu ti . . . bem, ćaća, šta ćeš ti ovde?!

Šamar puče po obrazu rođenog oca, a udbovac odobrava:

— od tebe će biti dobar sin Partije!

Posle gologuz prorurih kroz koridor od telesa. Pesnice pljušte po ledima, oštro

kamenje seče stopala. Neko mi podmetnu nogu, padoh na tucano kamenje, a iz laktova i kolena linuše mlazevi krvi. Iza sebe čujem krike.

Prva lekcija davoljeg ostrva. . .

Iz mraka golootočkih sećanja Dragutin Dobrivojević izdvaja doček nove 1950. godine. Bila je to »srećna Nova« pod ustaškim batinama, uz Titove reči i velebitsku buru.

Neposredno pre te »srećne Nove« došli su iz Sarajeva, iz Bosne zapravo, batinaši, ustaše iz ratne Handžar—divizije. Bili su to mladi muslimani koji su izdržavali pre toga kaznu u zeničkom zatvoru. Došli su sa trećom grupom, njih oko dve stotine, raspoređeni u sve naše barake, po deset—petnaestak momaka. Predstavljeni su kao »evidirci«, a zapravo su bili revidirci reda radi. U šest sati uveče narediše izlazak iz baraka, da čujemo Titov novogodišnji govor. Bura je duvala kao nikada pre, ni posle, a mi smo se okupili na sredini logora, na platou oko bandere sa je-

dinom sijalicom koja se avetinjski ljuljala od jakog vetra, pomerajući naše senke. Oko nas — mladi batinaši, handžarci, biju jednog, pa drugog, pa trećeg. . . Čujemo, biju Silvu Furlana, španskog borca,

klečali, kao da se mole Alahu. . . Ustaše su išle uokolo, tukle i zapitkivale:

»Je! slušal il' spavaš?!«

Od bure se ništa nije čulo, nije imalo šta da se sluša. U jednom momentu vidim

on ljubazno reče: »Sedi, dragi prijatelju«. Sedoh na stolicu prema isledniku, a on mi pruži ispisan list na mašini i reče: »Pročitaj i potpiši«. Preleteh očima: »Čemu ova izjava?« — »Da ćeš biti lojalan

ali ne gladamo, ne okrećemo se, svako gleda da sebe sačuva u tom ledenom paklu. Iz policijske kantine puštaju muziku preko zvučnika, celu noć:

»Titova mi smo armija mlada. . .«

Aveti, najčešće stare tek dvadeset, najviše dvadeset četiri godine, pevaju kao hor mrtvih ljudi:

»Druže Tito, ljubičice bela. . .«

Bura biva sve jača. Ljudi se lede. Izlaze iz stroja, opkoljavaju onu banderu sa avetinjskom sijalicom, povijaju se, na kraju čuće. Handžarci i dalje nekog biju. Oni su, inače, na Goli već stigli na navodni revidirci i nikada, pa ni na dolasku, nisu prošli kroz stroj. Oni na Golom nikada, ni pred kim, nisu izneli svoj revidirani stav. Kada su stigli, rečeno nam je: »Ovi drugovi su još u zatvoru revidirali stav, oni su pošteđeni svega, bojkota«.

Dakle, handžarci—ustaše biju li, biju. . . Ugledam Pavla Popovića, kažem: »Ala ovi biju, kao bikovi«, a on mi reče: »bila je to ideja Ivana Steva Krajačića da oni dodu na Goli«.

Kako je koji sat odmicao bura je jačala, ljudi su se sve više savijali, na kraju su

— tuku Veljka Mrdakovića. Ljudi su nglas kukali, plakali. Ja sam na svu sreću imao cementne vreće oko sebe, u košulji. Džempere su nam već bili uzeli, valjda u želji da nas pomore, pobiju. Na Golom se ubijalo kamenom, macolom, čuskijom, krampom, prehladom, tifusom, dizenterijom. . .

Jedan od ustaša me gleda i kaže:

— šta buljiš, staljinski gade?

— Gledam, odličan si aktivista, reci mi ime da kažem isledniku da te odmah pusti na slobodu! — odgovorim.

On se umiri, ništa nije rekao i ode dalje.

Nešto kasnije pomerio sam se desetak metara, zbog bure. Tada, odjednom, dobijem udarac iza levog uha, u žlezdu i na mesto na koje me udario u norveškom logoru i nacista Fric Kifer.

Bila je to naša, i moja, »srećna Nova 1950. . .

U proleće iste godine naređuju:

— Dobrivojeviću, kod islednika!

»Izlazim iz stroja i mislim šta li mi se sprema. Pristupih stolu, pozdravim ga, a

građanin«. Potpisah sa zebnjom oko srca, a on: »Razmisli koju ćeš šifru i napiši«. — »Ne razumem, kakvu šifru?« — »Labud, Zoran, ili neko drugo ime čoveka, reke ili planine«. Napisao sam »Zora«.

Ležim u baraci izvan logorske žice i razmišljam o svom životu. Radujem se susretu sa djecom, violinom i knjigama. Svanu jutro, a ja budan. Uzbuden sam i strepim. Mnogo sam prečutao u istrazi, a sad mi se ne vraća u žicu. Pocrneo sam kao gavran i nabrekao od krompira, halve, ribe i pasulja. Goje nas da ličimo na ljude.

Prolaze dani. . . Juli je za nama, a ja popravljam propale zube u Novom Vinodolu kod zubara. Polako se navikavam na normalan ljudski život. U septembru primamo objave sa potpisom upravnika. Ukrcavamo se u putnički voz u Rijeci. Točkovi zatutnjaše sa železničke stanice ljudi viču: »Doviđenja, dođite opet«, a u mojoj svesti odzvanja »Čupajte mu staljinske brke, dole bandit sa sto lica«.